קאַפּיטל צוואַנציק

ייִדיש אין מדינת־ישׂראל

מען רעדט ייִדיש אין מדינת־ישׂראל. איך בין אונטערן איינדרוק, אַז ייִדיש ווערט גערעדט אַזוי פּיל וויפּיל עס ווערט גערעדט העברעאיש, און אפשר נאָך מער. זיכער רעדט מען מער ייִדיש אויף דעם אויטאָבוס פון תל־אביב קיין רעננה, ווי אויף די טראָליבוסן און אויטאָבוסן פון אַזעלכע ייִדישע געגנטן ווי בראַנזוויל און איסט פלאַטבוש.

מע שטערט אויך קיינעם נישט צו האַלטן לעקציעס אויף ייִדיש. איך האָב געהאַלטן פאָרטראַגן אויף ייִדיש אין קיבוץ עין־חרוד און אין מושב־עובדים גבעת ח״ן. אַ סך פון עולם האָבן נאָך דער לעקציע געשטעלט פראַגעס אויף ייִדיש, אַנדערע אויף העברעאיש.

דאָך איז די מערכה פון ייִדיש אין מדינת־ישׂראל נישט קיין גוטע. איך האָב דאָרטן נישט באַגעגנט קיין איין ייִדן, וואָס זאָל האַלטן, אַז ייִדיש דאַרף געלערנט ווערן אין די שולן, זאָל זיין אפילו אין די העכערע קלאַסן פון מיטל־שול. איך האָב נישט געפונען קיין איין ייִדן (און איך האָב געזוכט), וואָס זאָל נישט זיין שטאָלץ מיט דעם, וואָס דער יונגער דור, די סאַברעס, קאָנען נישט קיין ייִדיש, וואָס איז אַגב נישט אין גאַנצן אמת. פאַרשטייט זיך, די עטלעכע געציילטע פּראָפעסיאָנעלע ייִדישיסטן זענען דער אויסנאַם.

צו וואָס קאָן מען פאַרגלייכן דעם גורל פון ייִדיש אין מדינת־ישׂראל? צו דעם גורל פון אַן אַלטער קראַנקער פּראָווינציעלער מאַמע, וואָס רייכע, גע־בילדעטע און אַריסטאָקראַטישע קינדער האַלטן אויס. אוודאי קאָן מען זי נישט אַרויסוואַרפן אין גאַס, מ׳וועט זי אפילו חלילה נישט פאַרשעמען. אָבער זי טאָר זיך נישט מישן אין דער באַלעבאַטישקייט. מ׳זעט, אַז זי זאָל זיך נישט

ווייזן, ווען אין הויז זענען דאָ געהויבענע געסט. און אוודאי און אוודאי ברעכט נישט דער קאָפּ ביי די קינדער זי צו פאַרזאָרגן מיט א צוקונפט. אן אַלטע קראַנקע מאַמע שטאַרבט דאָך סוף־כל־סוף. אָבער בעטן אויף איר דעם טויט בעט מען נישט.

ווי אין די אַלטע צייטן פון י. מ. דיק וויל מען אויסבעסערן די מאַניערן פון דער אַלטער מאַמע. אין די ביוראָס פון דער רעגירונג, אין קראָמען און בכלל ווען איר רעדט צו א „געבילדעטן" מענטשן, רעדט מען צו אייך האַלב „דאטש" מיט פּאַסעכן. געוויס שפּילט דאָ א ראָל די דייטשישע אימיגראַציע און, ביז א געוויסן גראַד, דער פּאַסעכדיקער העברעאיש, אָבער קאָוונער יידן, ווילנער יידן האָבן צו מיר גערעדט „דאטש", ביז איך האָב זיי אויפמערקזאַם געמאַכט אויף זייער משונהדיק לשון, אָדער ביז זיי האָבן זיך צעהיצט אין געשפּרעך. דעמאָלט האָבן זיי אָנגעהויבן רעדן א זאַפטיקן געשמאַקן יידיש.

אין מדינת־ישראל גייען ארויס טאָג־צייטונגען אין א סך לשונות. איך האָב געזען און געהאַלטן אין האַנט טאָג־צייטונגען אין פּויליש, דייטש, אונגאַריש, רומעניש און ענגליש. קיין יידישע טאָג־צייטונג גייט נישט אַרויס.

אין אַמעריקע האָב איך געהערט, אַז די רעגירונג פון מדינת־ישראל האָט נישט געגעבן קיין דערלויבעניש פאַר א יידישער צייטונג. איך גלויב עס נישט. דער, וואָס איז געווען אין מדינת־ישראל בלויז א קורצע צייט, ווייסט, אַז אונטער דעם איצטיקן דעמאָקראַטישן רעזשים וואָלט די רעגירונג נישט געוואַגט צו טון אַזאַ זאַך. דער, וואָס וואָלט געבעטן אַ דערלויבעניש און נישט געקראָגן, וואָלט גרינג געקאָנט אויפהייבן אַ טומל, א ליאַרעם, און בלויז פאַר בושה אַליין וואָלט די רעגירונג געמוזט נאָכגעבן.

די פּשוטסטע דערקלערונג אפשר איז, אַז עס האָט זיך נישט געפונען אין דער איצטיקער מדינת־ישראל קיין יידישיסטישער ענטוזיאַסט און עקשן, וואָס זאָל האָבן די פאָר צענדליק טויזנט פונט און עס ווען אינוועסטירן אין אַרויסגעבן אַ יידישע טאָג־צייטונג. די אַטמאָספערע איז דאָ אַזאַ, אַז קיינער האַלט נישט פון „זשאַרגאָן" און קיינער איז נישט פאַראינטערעסירט צו פאַרשפּרייטן א יידישע טאָג־צייטונג, אָדער וועלכע ס'איז יידישע אויסגאַבע. דער אַרויסגעבער וואָלט געדאַרפט קעמפן קעגן דער עפנטלעכער מיינונג און קעגן דער אָנפירערשאַפט פון די קיבוצים און מושבי־עובדים, וואָס פאַרשפּרייטן די צייטונגען. אַזאַ קאַמף קאָן אויפהייבן נאָר א פּרינציפּיעלער איינגעקשנטער יידישיסט. האָט זיך נישט געפונען אַזאַ פאַרמעגלעכער יידישיסט אין איצטיקן ישראל. נו, דאַרף אַזאַ צייטונג אַרויסגעבן א פּאַרטיי. אָבער קיין פּאַרטיי אין מדינת ישראל וועט נישט וואַגן אַרויסגעבן א טאָג־צייטונג אויף יידיש.

צוליב דעם, וואָס העברעאיש איז אָנגענומען ווי די נאַציאָנאַלע שפּראַך, איז דער גרעסטער טייל פון מיטליאָריקן דור אין מדינת־ישראל שפּראַכלעך שטום, און נישט קיין קליינער טייל פון דעם דור איז עם־הארציש. דער דור פון די ערשטע עליות, לאָמיר זאָגן ביז „גראַבסקים עליה", האָט אַפילו געקאָנט העברעאיש. אָבער דאָך איז עס אַן אויסגעלערנטע שפּראַך. עס פעלט נאַטיר־לעכקייט אין דעם רעדן פון דעם מיטליאָריקן דור. ער רעדט העברעאיש אָט פּונקט ווי אונדזער אימיגראַנטן־דור רעדט ענגליש. ווערט מען אין כעס, הייבט מען אָן רעדן יידיש. וויל מען אויסדריקן צאָרן, ליבשאַפט, נוצט מען יידיש. רעכענען רעכנט מען אויף יידיש. ס'איז אַ היפּש ביסל קאָמיש צוצוזען ווי מען רעכנט אויף יידיש. איר גייט אַריין אין אַן אויטאָבוס. פאַרשטייט זיך, דער שאָפער רעדט העברעאיש, סיידן איר ווענדט זיך צו אים אויף יידיש. אָבער אויב איר גיט אים פּאַפּיר־געלט און ער דאַרף אייך געבן אויסגאַב, ציילט ער אייך אין האַנט אַריין אויף יידיש.

ווי ווייט דער איצטיקער דור איז שטום, קאָן מען זען פון דער הומאָרלאָ־זיקייט פון די יידן אין מדינת־ישראל. די יוגנט איז פול מיט הומאָר, אָבער דער מיטליאָריקער דור וויצלט זיך נישט. אין אויטאָבוס, אין גאַס ווערן אָנ־געפירט היציקע דעבאַטעס, אָבער קיינמאָל ווערן זיי נישט באַווירצט מיט אַ וויץ אָדער אַ ווערטל. דערציילט מען אַ וויץ, איז עס מיינסטנס אויף יידיש.

איך בין געגאַנגען איבער די גאַסן פון תל־אביב, ירושלים, חיפה, רעננה און האָב זיך צוגעהערט ווי דאָס פאָלק רעדט. ווען עס קומט צו עפּעס געדיכטס, הייבט מען אָן רעדן יידיש. אַזוי אויך אין די קיבוצים.

איך געדענק אַ פרימאָרגן אין תל־אביב. פון מיין פענצטער האָב איך גע־הערט ווי אַ לאַסט־אויטאָמאָביל, אָנגעלאָדן מיט מעבל, איז צוגעפאָרן. דער אָנטרייבער און זיינע צוויי אַרויסהעלפער זענען אַראָפּ פון וואָגן און האָבן אָנ־געהויבן אויסצורעכענען ווי אַזוי אַרויפצוטראָגן אַ שווערע שאַפע אויפן דריטן שטאָק. נאָך אַ קורצער באַראַטונג האָב איך געהערט אַז עס רודערט זיך. איך האָב אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ און כ'האָב דערזען, אַז זיי האָבן באַפעסטיקט אַ צי־רעדל און האָבן אָנגעהויבן אַרויפציען די שאַפע. איין אַרבעטער האָט גע־צווינגן דעם שטריק, דער צווייטער האָט רעגולירט און דער דריטער האָט געהיט, אַז אַלץ זאָל גיין כשורה. מיטאַמאָל האָב איך דערהערט ווי דער אַרבעטער, וואָס האָט אַכטונג געגעבן אַז אַלץ זאָל צוגיין גלאַט האָט אָנגעהויבן שרייען אויף אַ זאַפטיקן בעסאַראַבער יידיש מיט „קאָמעצן":

— אַ בראַנד דיר אין די קישקעס, מאַטעלע גנב, וואָס ווילסטו? דיין יפהפיה זאָל בלייבן אַ יונגע אַלמנהטשקע? טו זיך אַ טרייסל! פאַרזיכטיק מיטן קנופּ:

— לאַט, לאַט (פּאַמעלעך, פּאַמעלעך)! לאַפּקעלעך האָט עס! פון ליים אויסגעקנאָטן!

דער אַרבעטער אונטן האָט אויך נישט געשוויגן און געענטפערט מיט אַזעלכע פּעפּערדיקע ווערטער, אַז מ׳קאָן זיי נישט אַרויפברענגען אויף פּאַפּיר. אינטערעסאַנט איז אָבער, אַז ווי נאָר די סכנה איז אַריבער, האָט מען ווידער אָנגעהויבן רעדן העברעאיש:

— ימינה! שמאלה! לאַט, לאַט! הכל בסדר! (רעכטס, לינקס, פּאַמעלעך, אַלץ אין אָרדענונג!)

אויב אָבער דער עולם, לאָמיר זאָגן ביז די שפּעטע צוואַנציקער יאָרן פון איצטיקן יאָרהונדערט, זענען געווען באַוווּסטזיניקע ציוניסטן און העברעאיסטן, זענען שפּעטער געקומען סתם יידן, וואָס האָבן נישט געקאָנט רעדן קיין העברעאיש. דער עלעמענט איז געבליבן גאַנץ היפּשלעך פּאַרגרעבט. זיי האָבן זיך אויסגעלערנט העברעאיש רעדן, און אַ העברעאיש, וואָס איך וואָלט גערופן אַ „בייסיק העברעאיש״ (באַזישן), אָבער קיין בוך אָדער צייטונג קאָנען זיי נישט לייענען. לויט מיין מיינונג, לייענט מען בכלל די פּרעסע זייער אויבערפלעכלעך. זעלטן ווען איך האָב געהערט צווישן עמך דיסקוטירן אַן אַרטיקל אָדער ליד. און אוודאי און אוודאי נישט קיין בוך.

מיינע רייד וועלן אפשר קלינגען מאָדנע. מ׳וועט מיך פרעגן: סטייטש? עס גייען אַרויס אין ישראל צען צייטונגען (ביז נישט לאַנג צוריק עלף העברעאישע צייטונגען). איין נאָכמיטאָג צייטונג האָט זיך מיט צוויי חדשים צוריק צוגעמאַכט) און זשורנאַלן פּאַרפלייצן דעם מאַרק! און ביכער!

מ׳דאַרף אָבער געדענקען, אַז בלויז צוויי פון די מאָרגן-צייטונגען באַצאָלן זיך, און בלויז איינע פון די מאָרגן-צייטונגען ווערט אַרויסגעגעבן טיילווייז פון אַ פּריוואַטן מענטשן. פון די דריי נאָכמיטאָג-צייטונגען זענען צוויי בלויז צונויפגעלייגטע פּראָקלאַמאַציעס, גוט רעדאַקטירט, אָבער טיפּישע בולוואַר-צייטונגען. די דריטע נאָכמיטאָג צייטונג ווערט אַרויסגעגעבן פון מפא״י.

אַלע צען צייטונגען האָבן אַ צירקולאַציע פון 150 טויזנט. די זיבן פרימאָרגן-צייטונגען — אַכציק טויזנט און די דריי נאָכמיטאָג-צייטונגען — אַרום זעכציק-זיבעציק טויזנט. ס׳וואָלט געווען טשיקאַווע צו זען וויפיל צייטונגען וואָלטן אַרויס זעלבסטשטענדיק. ס׳איז דאָך קיין חכמה נישט צו נוצן פּאַרטייגעלטער, וואָס מ׳קלייבט איבער גאָר דער וועלט, און אַרויסגעבן צייטונגען.

ערגער איז נאָך מיט זשורנאַלן. אַלע אָן אַן אויסנאַם ווערן אַרויסגעגעבן פון פּאַרטייען. ווי מ׳האָט מיר איבערגעגעבן, באַצאָלט זיך בלויז דער שבועון

מצויר (אילוסטרירטע וואָכנבלאַט). אַנדערע לייקענען עס אויך. ביכער ווערן אַרויסגעגעבן, מיט קליינע אויסנאַמען, פון די פּאַרטייען. עס וואָלט געווען וויכטיק צו וויסן, וויפיל ביכער און זשורנאַלן דער ישוב קאָן אַליין אַרויסגעבן, אָן דער הילף פון פּאַרטיי-געלט.

דעם טאָן פון ישוב גיבן אונדזערע מזרח-אייראָפּעאישע יידן, יידישרעדנדיקע. די פירערשאַפט ליגט אויך ביי זיי אין די הענט. ביז נישט לאַנג צוריק זענען די אָריענטאַלישע יידן געווען גאָר אַ קליינער מיעוט. עס וואָלט געווען אַ סך גרינגער אויסצולערנען אָט דעם מיעוט יידיש, איידער אויסצולערנען אַלעמען העברעאיש. ס'איז אויך נישט אמת, אַז די תימנער יידן קאָנען העברעאיש. זיי רעדן אַן אַראַבישן דיאַלעקט, און גאָר ווייניק פון זיי קאָנען העברעאיש, ווען זיי קומען אָן אין לאַנד. דעם אמתן שליסל, פאַרוואָס מען האָט אָנגענומען העברעאיש, האָט מיר געגעבן אַ ייד, מיט וועמען איך האָב דיסקוטירט. ער האָט מיר געזאָגט:

— ס'איז אמת, וואָס איר זאָגט, אָבער וועלכער ייד, וואָס קאָן נישט קיין זשאַרגאָן, וואָלט זיך גענומען די מי אויסצולערנען זשאַרגאָן?

די פאַראַכטונג צו יידיש נעמט זיך פון דעם, וואָס די, וואָס האָבן געבויט דאָס לאַנד, האָבן פיינט געהאַט דעם גלות און זענען אַנטלאָפן פון אים. זיי האָבן זיך נישט געוואָלט האַלטן ביי דער שפּראַך, וואָס איז צוגעוואַקסן צום גלות. זיי האָבן געוואָלט אַ טאָטאַלן איבערבראָך מיטן גלות, צוריק צום אַמאָל זיי זענען געווען גרייט אויף אַלערליי קרבנות און האָבן טאַקע געבראַכט קרבנות. זיי האָבן אויף זיך אויך גענומען טיילווייזע שטומקייט און שפּראַכלאָזיקייט. די קינדער וועלן שוין קענען, און זיי קענען טאַקע. דערציילט איינער פון די ערשטע ציוניסטן:

—היינו צעירים ורצינו להתבטא פשוט, והעברית היתה זרה קצת, מגומגמת, לא מתבטאת בדיוק. והילדים עוד היו תינוקות. זחלו בחול. התחבטנו, התלבטנו, ולבסוף החלטנו ק'צורטו (לעזאזל בעברית, אבל זה לא מבטא בדיוק). כשיגדלו והם יקבעו מה שיקבעו. אצלם תהי השפה חיה באמת, ואנחנו נמצא לנו פורקן במה שאצלנו בפה ובלב (אלף, אויגוסט 1949).

— מיר זענען געווען יונג און האָבן זיך געוואָלט אויסדריקן, און דער העברעאיש איז געווען פרעמד, שטאַמלענדיק, נישט געקאָנט פּינקטלעך אויסדריקן. און די קינדער זענען געווען עופעלעך, געפּויזעט אין זאַמד. האָבן מיר זיך געצאַפּלט, געראַנגלט, און צום סוף באַשטימט „ק'טשאָרטו" — צום טייוול! ווען זיי וועלן אויסוואַקסן, וועלן זיי איינשטעלן וואָס זיי וועלן איינשטעלן. ביי זיי וועט די שפּראַך זיין אַ לעבעדיקע אויף אַן אמת. און אונדזער

דערלייזונג וועט באַשטיין אין דעם, וואָס ביי אונדז איז אין האַרצן און אין מויל.

מיר דאַרפן פאַרשטיין, אַז מען האָט געדאַרפט האָבן גבורה נישט נאָר אויסצוטריקענען זומפן און צו פאַרפלאַנצן וויסטענישן און צו זיין גרייט צו שטאַרבן פון מאַלאַריע, נאָר אַז ס'איז פאַראַן גבורה און איבערמענטשלעכע עקשנות אין אויפלעבן אַ לשון. אויפלעבן אַ שפּראַך, און דערצו נאָך אָננעמען אַ נייע אויסשפּראַך, איז נישט קיין קלייניקייט. די אירלענדער מאַטערן זיך אויפצולעבן אירלענדיש אַזוי לאַנג, ווי די יידן אין מדינת-ישראל ראַנגלען זיך מיט העברעאיש, און די אירלענדער איז נישט געלונגען אויפצולעבן זייער לשון. פאַר זיי האָט עס געדאַרפט זיין גרינגער, ווייל זיי האָבן דאָך אַ טייל פון פאָלק, וואָס האָט קיינמאָל נישט אויפגעגעבן זיין שפּראַך. דאָך רעדט מען אין איר-לאַנד כמעט אויסשליסלעך ענגליש. זיי האָט געפעלט די יידישע עקשנות. די וועלשער איז נאָך ווייניקער געלונגען ווי די אירלענדער. פאַרשטייט זיך, אַז מענטשן, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן אַזאַ עקשנות אויפצולעבן אַ שפּראַך, האָבן געמוזט אַנטוויקלען ביי זיך אַ געוויסע שנאה און פאַראַכטונג צו דער מוטער-שפּראַך יידיש. מיר קאָנען צו זיי קיין טענות נישט האָבן. ווי האָט מיר געזאָגט אַ לערער אין ישראל:

— איר יידישיסטן האָט טענות צו אונדז? איר דאַרפט באַגראָבן אייער פּנים אין בלאָטע פון חרפּה און בושה (אויף העברעאיש פאַלן אַריין מליצות אין מויל אפילו אין טאָג-טעגלעכן געשפּרעך). מיר האָבן זיך געמאַטערט און אויפגעלעבט אַ טויטע שפּראַך. מיר האָבן אַריינגעשטעלט אַ געקינצלטע צונג אין מויל, און איר האָט אַרויסגעריסן אַ לעבעדיקע צונג פון מויל. אייך איז געווען גרינגער צו רעדן מיט אייערע קינדער יידיש ווי פאַר אונדז העברעאיש. אָבער איר האָט געבראָכן די צונג דווקא אויף ענגליש. מיר האָבן געזיגט מיט אונדזער עקשנות. נו, ווילט איר, אַז מיר זאָלן וויינען אויף אייער דורכפאַל? ניין, מיר ווילן נישט קלאָגן אויף אייער בראָך. נאָך מער, יידיש איז נאָך נישט טויט, דאַרפן מיר זיך היטן. אַמאָל האָבן מיר געבראָכן פענצטער אין דרוי-קערייען פאַר דרוקן אַ יידישן זשורנאַל. איצט טוען מיר עס נישט, ווייל מיר זענען שוין זיכער מיט זיך. זאָלן אַרויס אַ פּאָר זשורנאַלן לפּנים וועגן. אָבער מיר זאָלן אַרויסגעבן אַ טאָג-צייטונג און לערנען יידיש אין די שולן? לא מיט אַ גרויסן אלף. ווען יידיש וועט זיין אין גאַנצן טויט ווי אַ גערעדטע שפּראַך, אַזוי ווי אַראַמייאיש, וועלן מיר זי לערנען און שטודירן אין אוניווערזיטעט. און אפילו אין מיטלשול.

דערפאר הגם מ׳רעדט דא א סך יידיש, ווערט אין מדינת־ישראל כמעט נישט ארויסגעגעבן קיין ביכער אויף יידיש. פאראיארן, ווי מען האט מיר איבערגעגעבן, זענען ארויס נישט מער ווי א צוויי־דריי ביכער לידער אויף יידיש אין מדינת־ישראל.

יא, ס׳איז אפילו פאראן א יידישע פראגראם אויף דער ראדיא. א פערטל נאך צען אין אוונט גיט מען איבער די טאג־נייס אויף יידיש. דער אנאנסירער זאגט פארן איבערגעבן די נייס:

— דאס איז א פראגראם פאר דעם גלות.

יידישע פאלקס־לידער ווערן געזונגען אויף העברעאיש. נאר איין מאל אין די דריי חדשים, וואס איך בין געווען אין ישראל, האב איך געהערט א יידיש ליד: חזן גלאדסטאן איז געווען אויף א באזוך אין לאנד, האט ער געזונגען א יידיש ליד.

מ׳רעדט יידיש, מ׳וויל אבער נישט לייענען קיין יידיש. פאראן אין עטלעכע ביבליאטעקן אלטע יידישע ביכער, אבער קיינער נעמט נישט ארויס קיין בוך. און אוודאי און אוודאי קויפט מען וויניק יידישע ביכער. איין ביישפיל:

לעבן מיין ברודערס הויז וווינט א ייד א קרעמער, נישט קיין ארעמאן. ער האט ליב צו לייענען יידיש. חברים פון ארגענטינע און אמעריקע שיקן אים צו ביכער אויף יידיש. זאגט ער צו מיר:

— אפשר האט איר מיטגעבראכט מיט זיך יעפרויקינס „חשבון הנפש”? איך האב געהערט, אז ס׳איז זייער א גוט בוך, און איך וואלט עס געוואלט לייענען.

— פאר איין פונט, דריי טאלער — האב איך אים געענטפערט — קאנט איר קריגן דאס בוך. איך ווייס, אז איר קאנט זיך פארגינען דעם לוקסוס.

דער ייד האט מיר געענטפערט:

— פאר א פונט קאן איך דאך קויפן א פיין בוך אויף עברית.

דאס איז די באציאונג צו יידיש פון די ותיקים, וואס זענען פרינציפיעלע העברעאיסטן. די עולים, וואס קומען איצט אן, נעמען זיך נישט צום הארצן וועגן דעם גורל פון יידיש. דאס איז בכלל אן עלעמענט, וואס איז נישט איבעריקס פאראינטערעסירט אין קולטורעלע ווערטן. די טראגעדיע איז מיט דעם עלטערן דור, וואס קומט קיין ישראל. איך וועל קיינמאל נישט פארגעסן דעם אלטיטשקן אין קיבוץ ר״ה:

דער פראטאקאל־סעקרעטאר, דער שוסטער־שרייבער פון קיבוץ, האט מיר געזאגט, אז זיין טאטע איז דא אין קיבוץ. ער איז נישט מער ווי צוויי יאר אין

מדינת־ישראל. ער, דער זון, האָט אים אַריבערגעבראַכט פון דייטשלאַנד. דער אַלטער איז אַ מערקווירדיקער ייד. אויף דער עלטער האָט ער אָנגעהויבן אויס־קלעפּן פיגורן פון ליים. אים איז אָבער דאָ זייער אומעטיק. ער ווערט זיך דער־פרייען מיט אַ יידישן שרייבער. ער וועט הערן אַ יידיש וואָרט.

איך בין אַוועק זען דעם יידן. באמת אַן אויסערגעוויינטלעכער טיפּ. איך בין נישט קיין מבין אויף סקולפּטור, אָבער די פיגורן, וואָס ער האָט אויסגע־קלעפּט, האָבן מיר אויסגעזען זייער קינסטלעריש געמאַכט.

ער האָט געוווינט אין אַ נישט שלעכטן צימער, אין אַ גוטן צריף, אויפן טיש זענען געלעגן עטלעכע נומערן פון דער דריי־מאָל־אַ־וואָך יידישער צײַ־טונג, אַ פיר־זייטיק בלעטל, וואָס ווערט אַרויסגעגעבן פון די לינקע ציוניסטן, אַ באַנד שלום עליכם, אַ סידור, אַ באַנד פּרץ און מענדעלעס קליאַטשע. אַ מאָדנער אומעט איז געלעגן אויף דעם יידנס פּנים. איך האָב אים געפרעגט:

— נו, איצט דאַרפט איר דאָך זיין אין זיבעטן הימל. נאָך אַלע צרות זענט איר אין מדינת ישראל ביי אייער זון. וואָס פעלט אייך דאָ?

ער האָט שווער אַ זיפץ געטון:

— אוודאי, אוודאי. מיר איז אָבער דאָ שווער צו לעבן, זייער שווער. אָפט קומט מיר אַרויף אַ שרעקלעכער געדאַנק: איז כדאי געווען זיך צו ראַטעווען?

— וואָס איז, עס פעלט אייך דאָ עפּעס?

— חלילה. מען האַלט מיך אויס בכבוד. און איך פאַרדין נאָך מיין שטיקל ברויט. איך בין אַ שניידער. קאָן נאָך אַרבעטן עטלעכע שעה אַ טאָג. אָבער אויף דער עלטער קריכן נאַרישע געדאַנקען אין קאָפּ. מ'טאָר טאַקע אַזוי נישט רעדן. מיר איז גוט, אָבער ווען איך קאָן זיין צווישן אונדזערע יידן...

מער האָב איך פון אים נישט געקאָנט אַרויסקריגן. דעם אמתן זין פון זיי־נע רייד האָב איך ערשט געכאַפּט אין אַן אַנדער קיבוץ, אין עמק הירדן, ווען איך האָב זיך צוזאַמענגערעדט מיט אַן אונדזעריקן יידן.

דער ייד איז אַ ברוקלינער. ער איז געקומען אין קיבוץ צו זיינע זין. ער איז געווען אַ מיטגליד אין יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. ער איז אַ הייסער ציוניסט. ער איז געזעסן מיט מיר און האָט מיר איבערגעגעבן דעם וווּנדער פון קיבוץ, די ניסים פון דער לעצטער מלחמה און די שיינקייט פון לעבן אין מדינת־ישראל. צום סוף האָט זיך ביי אים אַרויסגעריסן אַ טיפער זיפץ:

— פאַר אונדזערן אַ יידן איז דאָ שווער צו לעבן. ווען איך דערהאַלט נישט דעם „יידישן קעמפער" אַלע וואָך, וואָלט איך דאָ נישט אויסגעהאַלטן.

איך האָב אויף אים אָנגעשטעלט אַ פּאָר פאַרוווּנדערטע אויגן. ער האָט דערזען מיין איבערראַשונג און מיר דערקלערט:

— א ייד ווי איך איז צוגעווינט צו א יידישער צייטונג, צו א יידישן זשורנאל. דא קאן איך קוים מיט צרות דורכקריכן די קעפלעך פון די צייטונ־גען. בסוד זאל עס בלייבן, מיט א סך פון די יינגערע פון מיר איז אויך דאס זעלביקע. אין דער היים בין איך געגאנגען צו מיטינגען, זיך געהיצט, געהאט א דעה. דא בין איך א שטומער. פארשטייט מיך, מ'לאזט מיך רעדן יידיש אויף די פארזאמלונגען. אבער ערשטנס, איז זייער נישט אנגענעם צו רעדן יידיש, ווען אלע רעדן עברית. און צווייטנס, פארשטיי איך נישט אלע מאל וואס זיי רעדן ,איבערהויפט ווען די סאברעס רעדן. ביי זיי אין מויל קלינגט העברעאיש נישט ווי קיין יידיש לשון. גאט זאל מיך נישט שטראפן פאר די רייד, זייער עברית קלינגט מער ווי איטאליעניש. פאר אזא יידן ווי איך וואלט געווען בע-סער, ווען איך לעב אוים מיינע יארן אין ברוקלין צווישן מיינע חברים פון פארבאנד. אבער מיינע קינדער זענען דא. וואס טוט נישט א טאטע, וואס וויל זיין לעבן זיינע קינדער?

יידיש לעבט אין מדינת־ישראל, אבער ס'איז א בעל־כרחו לעבן. קיינער וויל די שפראך נישט און קיינער זארגט זיך נישט פאר איר. ווען מ'מוז, נוצן זי די פארטייען אוים, ווי אין דער צייט פון וואלן. די מדינה האט זי גענוצט אין דער צייט פון דער מלחמה, ווען מ'האט געמוזט צושטעלן לייען־מאטעריאל פאר דער ארמיי. אויך איצט נוצט זי די מדינה, ווען מ'דארף רעדן צו די עולים. אבער מען האט שוין מער נישט קיין מורא פאר יידיש. העברעאיש איז פעסט, טיף פארווארצלט אין לאנד. אין גאנץ מדינת־ישראל האב איך נישט געהערט קיין אגיטאציע פאר העברעאיש. בלויז אין דער „יידישיסטישער" צפת האב איך געזען א שילדל אויף דער אויטאבוס־סטאנציע: „דבר עברית". אבער אפילו דארטן האט מען מיר געענטפערט אויף יידיש, ווען איך האב גערעדט צו זיי יידיש.

מוסר זאגן עמעצן? נישטא וועמען. די, וואס זענען געקומען בויען דאס לאנד, האבן לכתחילה זיך אריענטירט אויף העברעאיש. וואס פאר א טענות קאן מען איצט האבן צו זיי? אבער איך וויל, אז עס זאל ווערן קלאר, אז אלע קלאנגען, וואס טראגן זיך ארום, אז איצט איז דא א בעסערע באציאונג צו יידיש, זענען פאלש.

דער ישוב וויסט כמעט גארנישט, איך חזר איבער, כמעט גארנישט פון דער יידישער ליטעראטור פון אמעריקע און פון דער יידישער ליטעראטור, וואס האט געבליט אין פוילן, און פון די רעשטלעך אין סאוויעט רוסלאנד. אונדזע־רע גרעסטע גדולים קאנען קומען אין מדינת־ישראל און קאנען דורכגיין דעם ישוב אין דער לענג און אין דער ברייט מיט זייערע אייגענע נעמען, און כמעט

קיינער וועט נישט וויסן ווער זיי זענען. פאַרשטייט זיך, עס וועט טרעפן אַמאָל, אַז אַ ניי-אָריבערגעקומענער וועט דערקענען דעם נאָמען, אָדער עמעצער וועט זיי געדענקען פון אַמאָל, אָבער מ׳קאָן אָננעמען ווי אַ כלל, אַז וואָס לענגער איינער וווינט אין מדינת-ישראל, אַלץ לענגער האָט ער נישט געלייענט קיין יידיש בוך אָדער יידישע צייטונג. און נישט נאָר איז עס אַזוי מיט עמך. מען האָט מיר איבערגעגעבן, אַז די העברעאישע שרייבער האָבן שוין יאָרן נישט געעפנט קיין יידיש בוך. אָט ווי ביי אונדז אין אַמעריקע האָט זיך אַמאָל, ביי די אַלטע משכילים, אָפּגעשטעלט די העברעאישע ליטעראַטור מיט יל״גן אַזוי האָט זיך אין מדינת ישראל אָפּגעשטעלט פאַר יעדן איינעם די יידישע ליטעראַטור אין דעם טאָג, וואָס ער איז געקומען אין לאַנד.

דאָס איז די לאַגע. קיין טענות צו זיי קאָנען מיר נישט האָבן כל זמן די מערכה פון יידיש ביי אונדז אין אַמעריקע איז נישט קיין געהויבענע. ס׳איז נאַריש צו דערוואַרטן, אַז זיי זאָלן אויפלעבן יידיש אין מויל פון זייערע קינדער כל זמן דער לשון איז טויט אין מויל פון אונדזער יוגנט. ווען יידיש וועט ווערן אַ גרויסער קולטורעלער פאַקטאָר אין דער יידישער אַמעריקע, וועט אפשר (און איך זאָג: אפשר) אויך דאָרטן יידיש ווערן חשובער. מיר קאָנען אויף זיי ווירקן מיט מעשים, נישט מיט טענות.

דאָס איז די אמתע לאַגע, און לאָמיר זיך נישט נאַרן. זאָגן, אַז איצט איז דאָרטן אַ בעסערע באַציאונג צו יידיש איז נישט אמת. יידיש איז אַ נחות דרגא אין מדינת-ישראל. עס קאָן זיין, אַז דאָס איז ווייל זי האָט נישט קיין בעסערע מערכה ביי אונדז און ביי אונדזערע קינדער.

נ אָ כ ב אַ מ ע ר ק ו נ ג. לעצטנס זענען אָנגעקומען באַשטעטיקונגען, אַז די מלוכה גיט נישט קיין דערלויבעניש אויף אַ יידישער טאָג-צייטונג. אָבער אויף דריי מאָל אַ וואָך אַ צייטונג גיט מען יאָ אַ דערלויבעניש. חזר איך איבער: אויב עס וואָלט זיך געפונען אַ פאַרעקשנטער יידישיסט, וואָס וואָלט געוואָלט איינשטעלן אַ פּאָר צענדליק טויזנט פונט וואָלט ער די זעלביקע דריי מאָל אַ וואָכעדיקע-צייטונג אַרויסגעגעבן דריי מאָל אין וואָך אין דער פרי און דריי מאָל אין וואָך נאָכמיטיק און עס וואָלט געווען אַ טאָג-צייטונג. העברעאיסטן, אונטער די זעלביקע נישט גינסטיקע אומשטענדן, וואָלטן זיך אַן עצה געגעבן. ס׳איז טרויעריק וואָס מען וואָלט געדאַרפט אָפּנאַרן די שררות פון אַ יידישער מדינה. אָבער די שטעלונג פון דער יידישער מלוכה צו יידיש קאָן זיין אַזאַ אַנטאַגאָניסטישע, ווייל די מלוכה ווייס, אַז סיי די יידן אין גלות און סיי די יידן אין מדינת ישראל ווילן נישט קעמפן פאַר יידיש ווען העברעאיש פאַרנעמט איר אָרט.